

Uloga percepcije socijalne nepravde i brižnosti u predviđanju viktimizacije i počinjenja fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima

Vesna Bilić

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak

Polazeći od teza da je ponašanje rezultat interakcije između pojedinca i njegove okoline, cilj je ovog rada ispitati u kojoj mjeri percipirana nepravda u društvu predviđa status počinitelja i status žrtve izravnih oblika (fizičkog i verbalnog) nasilja među vršnjacima, te može li percipirana brižnost biti zaštitni čimbenik za takva ponašanja.

U istraživanju je sudjelovao 481 (51,1% djevojčica i 48,9% dječaka) učenik, prosječne dobi 13,8 godina. Utvrđeno je da su učenici češće žrtve i počinitelji verbalnog, nego fizičkog nasilja. Rezultati višestrukih regresijskih analiza pokazuju da su značajni prediktori viktimizacije muški spol (za fizičko) te slabiji školski uspjeh (za fizičko i verbalno nasilje). Dječaci su češće i počinitelji verbalnog i fizičkog nasilja, a o počinjenom fizičkom nasilju češće izvještavaju i stariji učenici višeg socioekonomskog statusa. Iako ispitanici u relativno visokom stupnju percipiraju prisutnost brižnosti odraslih osoba, ova varijabla nije utvrđena kao statistički značajan zaštitni čimbenik.

Sudionici istraživanja procjenjuju da je nepravda u našem društvu relativno visoka, a oni koji percipiraju veću opću nepravdu u društvu češće su žrtve fizičkog i verbalnog nasilja svojih vršnjaka, dok su oni koji percipiraju veću nepravdu u školi češće žrtve verbalnog nasilja. Doživljena opća nepravda u društvu češće je povezana s počinjenim fizičkim, a doživljena nepravda u obitelji s fizičkim i verbalnim nasiljem prema vršnjacima. Zaključno je prezentiran teorijski model utjecaja percepcije nepravde na nasilno ponašanje i viktimizaciju.

Ključne riječi: vršnjaci, fizičko nasilje, verbalno nasilje, nepravda, školski uspjeh.

Uvod

Iako se može reći da međuvršnjačko nasilje postoji od kada postoje i škole, ovaj globalni fenomen zadnjih godina izaziva veliku zabrinutost zbog prevalencije i povećane okrutnosti te ozbiljnih neposrednih i dugoročnih posljedica za fizičko i emocionalno zdravlje, dobrobit i školske ishode učenika koji su počinitelji nasilja¹ i žrtve, kao i za one koji mu svjedoče.

Vršnjačko nasilje (engl. *bullying*) najčešće se definira kao opetovano i namjerno, neprijateljsko ili nasilno postupanje jednog ili više učenika, nejednake stvarne ili percipirane fizičke snage, odnosno

psihološke ili socijalne moći, zbog kojih žrtva trpi tjelesnu i/ili emocionalnu štetu, a nemoćna je da se odupre i sama obrani (Olweus, 1998; Bilić i sur., 2012). U slučajevima kad se nasilna ponašanja ponavljaju vrlo često, dva do tri puta mjesečno, tjedno ili dnevno, opravdano se govori o zlostavljanju (Olweus, 1998; Pregrad i sur., 2011).

U školama diljem svijeta učestalo se prakticiraju različite vrste: a) izravnih, klasičnih oblika nasilja, kao što su fizičko i verbalno, te b) neizravnih kao što je relacijsko, a u novije vrijeme sve je prisutnije i elektroničko nasilje (engl. *cyberbullying*).

¹ U ovom radu koristi se termin počinitelji, a ne nasilnici ili zlostavljači jer se radi o djeci za koju vjerujemo da uz pomoć roditelja i učitelja mogu korigirati svoje ponašanje.

Fizičko nasilje uključuje izravne zlonamjerne aktivnosti s potencijalom ozljede kao što su guranje, potezanje, štipanje, šamaranje, udaranje, sve do ozbiljnih fizičkih obračuna u kojima se koriste i različiti predmeti (štapovi, palice i slični rekviziti). Budući da su činovi i posljedice fizičkog nasilja najuočljiviji, ono se uobičajeno poistovjećuje s pojmom nasilja, dok se drugi oblici čije su posljedice slabo primjetne i ne tretiraju kao nasilje koje zahtjeva intervenciju. U ovu se posljednju skupinu ubraja verbalno nasilje, odnosno namjerno korištenje riječi (vikanje, vrijeđanje, nazivanje ružnim imenima, izazivanje ljutnje ili straha prijetnjama i sl.) da se nanese psihološka povreda ili da se nekoga ponizi, osramoti ili iskaže nadmoć.

U multinacionalnom istraživanju o klasičnim oblicima nasilja Craig i sur. (2009) u kojem su sudjelovala djeca u dobi od 11-15 godina (N=202 056) iz četrdeset zemalja, utvrđeno je da 8,6% -45,2% dječaka, te 4,8% -35,8% djevojčica doživljava u svojim školama fizičko i verbalno nasilje. Rezultati UNICEF-ova istraživanja (Pregrad i sur., 2011) provedenog u Hrvatskoj (N=5 215), pokazuju da je 53,4% učenika povremeno izloženo izravnim oblicima nasilja, dok drugi to doživljavaju učestalo, dva do tri puta mjesečno (4,4% djevojčica i 4,7% dječaka) ili više puta tjedno (4,2% djevojčica i 5,2% dječaka). Iz navedenog se može zaključiti da je izravno, fizičko i verbalno nasilje često iskustvo velikog broja učenika, koje nadilazi kulturne i geografske granice (Craig i sur 2009).

Kontekstualni prediktori viktimizacije i nasilja

Istraživanja vršnjačkog nasilja najčešće su fokusirana na individualne čimbenike (Cook i sur, 2010; Swearer i Napolitano, 2011; Elgar i sur., 2013), kao što su dob i spol, a prilično konzistentni rezultati pokazuju da su u izravne oblike nasilja češće uključeni dječaci, (Olweus, 1998; Velki i Vrdoljak 2013), te da nasilno ponašanje ima svoj vrhunac tijekom rane adolescencije (Wang, Iannotti i Nansel, 2009), osobito u sedmom i osmom razredu (Velki i Vrdoljak 2013).

Kad je riječ o kontekstualnim čimbenicima, pozornost istraživača uglavnom je usmjerena na obiteljski i školski, a tek neznatan broj ispituje i društveni kontekst.

Neka istraživanja (Raskauskas i Stoltz, 2007; Wang i sur., 2009; Konishi i sur., 2010) pokazuju da toplina, brižnost i podrška odraslih, ponajprije roditelja, ali i nastavnika, može zaštititi dijete od umiješanosti u nasilna ponašanja. Brižnost ili podrška se može odrediti kao dostupnost ljudi na koje dijete može računati i od kojih može tražiti konkretnu pomoć (instrumentalna podrška) u svakodnevnim i kriznim situacijama, s kojima može razgovarati o svojim problemima i odlukama ili im se može obratiti za savjet (savjetodavna pomoć), a koji mu uz to pokazuju naklonost, poštovanje i iskreno se brinu o njemu te vode računa o njegovoj dobrobiti i osjećajima (emocionalna podrška) (Klarin, 2004; Dobrotić i Laklija, 2012). Wang, Iannotti i Nansel (2009) ističu da podrška i brižnost imaju važnu ulogu u razumijevanju vršnjačkog nasilja, pa smo stoga pretpostavili da brižnost odraslih može biti zaštitni čimbenik viktimizacije, ali i nasilničkog ponašanja. Uz navedeno u istraživanjima su analizirana i druga obiteljska obilježja, a ističe se da obitelji počinitelja vršnjačkog nasilja karakterizira niska kohezija, nedovoljna toplina, (Swearer i Napolitano, 2011), te disfunkcionalno roditeljstvo, povećane razine sukoba, loš roditeljski nadzor (Cook i sur, 2010). I u obiteljima žrtava često su narušeni odnosi, očevi su nemarni, odsutni, kritični, a majke odbijajuće, ne iskazuju ljubav ili su previše restriktivne i kontrolirajuće (Swearer i Napolitano, 2011).

Drugi važan kontekst u kojem odrastaju djeca je školski. Među čimbenicima rizika izdvajaju se školsko ozračje, osobito ignoriranje nasilja od nastavnika, općenito loši odnosi nastavnik - učenik, slab angažman učenika u aktivnostima, osjećaj nepripadanja školi i sl. (Swearer i Napolitano, 2011). Od školskih varijabli lošiji uspjeh u brojnim istraživanjima je potvrđen kao prediktor viktimizacije i počinjenja vršnjačkog nasilja (Glew i sur., 2005; Holt, Finkelhor, Kantor, 2007; Konishi i sur, 2010; Velki i Vrdoljak 2013).

Novija istraživanja sugeriraju da je neopravdano zanemarivanje društvenog konteksta, a Cook i sur (2010) ističu da čimbenici zajednice imaju značajan ukupni učinak na nasilničko ponašanje. Budući da se čimbenici zajednice mogu definirati kao karakteristike zajednice u kojima ove generacije učenika žive i odrastaju, a što uključuje društvene i ekonomske

pokazatelje te stavove prema različitim socijalnim aspektima, nasilju, kriminalu, pravdi i sl. (Cook i sur., 2010), a koji su u ovom trenutku vrlo kompleksni i izazovni u Hrvatskoj, bio je to prvi razlog za ispitivanje njihove povezanosti s međuvršnjačkim nasiljem – jednim od izraženijih, rastućih problema u ponašanju učenika. Drugi poticaj je nedostatak istraživanja, općenito, a osobito u Hrvatskoj, o ovoj problematici.

Percepcija socijalne nepravde i međuvršnjačko nasilje

Život i odrastanje u poslijeratnom, tranzicijskom i recesijskom kontekstu u Hrvatskoj obilježeni su sve prisutnijim siromaštvom ili rizikom za siromaštvo, ekonomskim i društvenim raslojavanjem, nezaposlenošću, egzistencijalnim strahom i socijalnom nesigurnosti, višedimenzionalnom deprivacijom te naglašenim osjećajem nepravde (Puzić i Bezinović, 2011; Šućur, 2006; Ljubotina, 2004.). Tome u prilog govore rezultati nedavno provedenog istraživanja Ilišin i sur., (2013, 22) u kojem je sudjelovalo 1500 mladih, a koji pokazuju da svaki sedmi ispitanik živi u obiteljima na rubu siromaštva, a trećina mladih u obiteljima koje imaju svakodnevnih teškoća u pokrivanju nužnih potreba, a petina u obiteljima koje nemaju teškoće. Iako se takva situacija može objasniti globalnom krizom, ona se dovodi i u vezu s domaćom pljačkom, privatizacijom i kriminalom. Budući da je malo onih koji za takve nečasne radnje odgovaraju, stječe se dojam da pravni sustav ne funkcionira i da su ljudi u neravnopravnoj poziciji, te da je nepravda općenito prilično izražena. A rezultati istraživanja (Ljubotina, 2004; Družić Ljubotina, 2007) pokazuju da mladi, u relativno visokom stupnju, neke aspekte društva percipiraju nepravednim. Osjećaju socijalne nepravde osobito pridonosi socijalna neosjetljivost prema siromašnima, bolesnima, umirovljenicima i sl., te toleriranje socijalno neprihvatljivih strategija ili devijantnih ponašanja, primjere mita i korupcije.

Sve navedeno može utjecati na fizičke, socijalne i emocionalne potrebe djece i potaknuti ranjivost i negativne promjene u njihovom ponašanju (Conger i sur., 2013) jer su izuzetno senzibilan segment populacije i u većoj su mjeri od ostalih skupina izloženi djelovanju okoline (Puzić i Bezinović, 2011). To potvrđuju i neka novija istraživanja (Boyer i Halbrook,

2011) u kojima je utvrđeno da nepovoljno socijalno i makroekonomsko okruženja može biti čimbenik rizika za različite probleme u ponašanju adolescenta, odnosno da se ti problemi mogu razumjeti kao odraz uvjeta u kojima oni žive.

Prema teoriji pravednosti (engl. *equity theory*) pojedinci doživljavaju da se s njima postupa nepravedno kad njihov omjer i omjer osoba s kojima se uspoređuju nije podjednak (Hewstone i Stroebe, 2003, 507). Tako uz opći osjećaj nepravde u društvu, učenici svakodnevno procjenjuju svoj položaj tako da se uspoređuju sa svojim vršnjacima u razredu, (među kojima su razlike sve izraženije) ako ne nalaze da postoji među njima jednakost, imaju doživljaj nepravde. Kad se ishodi socijalne komparacije procjene kao nepravedni (distributivna nepravda), najčešće nastaje osjećaj povrijeđenosti, tuge, ljutnje, gorčine, zavisti, beznađa a nije rijetko ni planiranje osvete, pa sve to može utjecati i na ponašanje (Ljubotina, 2004), za koje pretpostavljamo da može biti i nasilno. S druge strane učenici koji su u neravnopravnoj poziciji često su izloženi ismijavanju, ruganju i različitim grubim fizičkim ili verbalnim, a najčešće kombiniranim ili višestrukim nasilnim postupcima svojih vršnjaka (Holt i sur., 2007), a takvo ponašanje dodatno potencira osjećaj nepravde. U jednom i drugom slučaju percipirana nepravda je posljedica nejednakog tretmana od određene grupe, vršnjačke ili društva, zbog čega je uzdrmano osnovno ljudsko pravo svake osobe na poštovanje te pristojan i uljudan tretman od drugih, a što Bies i Moag, (1985; prema Miller, 2001) nazivaju interakcijskom pravdom. No, nejednakost za djecu često počinje kod kuće, a nastavlja se i u školskom okruženju, pa različiti oblici pojačavaju percepciju nepravde i nejednakosti što ima snažan utjecaj na njihovo ponašanje i stavove.

U potrazi za odgovorom na pitanje kako društvena nejednakost može pridonijeti nasilnom ponašanju prema vršnjacima Elgar i sur., (2013) ističu učinke na fizičku i mentalnu dobrobit pojedinca, poticanje na cinično poimanje pravednosti, rast međuljudskog nepovjerenja, smanjenje društvene kontrole nad nasiljem, te zaključuju da je međuvršnjačko nasilje posljedica tog društvenog utjecaja. Uz to, oni sugeriraju da nejednakost u društvu potkopava socijalni kapacitet škole, obitelji i zajednice za promicanje pravde i ravnopravnosti.

Polazeći od teza da je ponašanje rezultat interakcije između pojedinca i njegove okoline, svrha ovog rada je utvrditi jesu li čimbenici zajednice povezani s klasičnim, izravnim oblicima vršnjačkog nasilja, odnosno može li socijalna nepravda, biti prediktor viktimizacije i nasilnog ponašanja, a socijalna podrška zaštitni čimbenik za navedena ponašanja.

Empirijsko istraživanje

Cilj istraživanja

Cilj ovog rada je ispitati u kojoj mjeri percipirana nepravda u društvu i percipirana brižnost predviđaju status počinitelja nasilja i status žrtve klasičnih, izravnih oblika nasilja (fizičkog i verbalnog) te može li percipirana brižnost (podrška) biti zaštitni čimbenik za takva ponašanja.

Sukladno cilju postavljeni su ovi istraživački problemi:

1. utvrditi učestalost izloženosti i počinjenje izravnih oblika međuvršnjačkog nasilja
2. utvrditi kako ispitani učenici percipiraju dimenzije socijalne nepravde (opću neravnopravnost u društvu, nejednakost ljudi pred zakonom, neprihvatanje društvenih vrijednosti, obiteljsku nepravdu i nepravdu u školi) i socijalnu podršku
3. ispitati jesu li percipirana nepravda u društvu i percipirana podrška, prediktori za počinjenje i viktimizaciju klasičnih, izravnih oblika nasilja.

Očekujemo da će rezultati potvrditi tezu da je socijalna podrška zaštitni čimbenik, a socijalna nepravda značajan prediktor viktimizacije i počinjenja nasilja.

Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 481 (51,1% djevojčica i 48,9% dječaka) učenika sedmih (49%) i osmih (51%) razreda iz osnovnih škola u Republici Hrvatskoj. Uzorak je po dobi i spolu bio ujednačen. Prosječna dob sudionika bila je 13,84 (SD=0,68). Istraživanje je provedeno u dvadeset razrednih odjela, a u ruralnim i urbanim sredinama, lociranim u različitim dijelovima Hrvatske (istočnom, sjevernom, središnjem i južnom). Budući da su pojedina područja različito razvijena i različito pogođena krizom (nezaposlenost, propadanje poduzeća, neka

su bila zahvaćana ratom, a neka ne), a što je moglo kod učenika različito utjecati na percepciju nepravde, odabrali smo škole iz Brodsko-posavske, Splitsko-dalmatinske i Varaždinske županije te grada Zagreba. Prosječni opći uspjeh bio je 4,14 (SD=0,90). Kao najbolji indikator socioekonomskog statusa odabrana su obiteljska primanja, a utvrđeno je da 13,1% dolazi iz obitelji koja imaju minimalna primanja, a 30,4% niska, dok 31,8% učenika navodi da su njihova obiteljska primanja prosječna, a 17,3% nešto iznad prosjeka. No, 7,4% učenika dolazi iz obitelji s vrlo visokim primanjima.

Postupak

Podatci su prikupljeni tijekom proljeća 2012. godine, skupnim ispitivanjem po razredima. Prethodno je dobivena pisana suglasnost roditelja i ravnatelja škola te školskih etičkih povjerenstava. Ispitanici su dobili opću uputu o ispunjavanju upitnika, sudjelovanje je bilo dobrovoljno i anonimno, uz napomenu da se u svakom trenutku može odustati, ali takvih učenika nije bilo. Istraživanju su se odazvali svi učenici koji su bili prisutni u školi kad je istraživanje provedeno.

Instrumenti

1. *Upitnik općih podataka* sadržavao je pitanja o: spolu, godinama, razredu i školskom uspjehu te obiteljskim primanjima.
2. *Adaptirana skala izloženosti nasilju vršnjaka* (Aggression-problem behavior frequency Scale, Farrel, Kung, White, Valois 2000; Orprians, Frankowski 2001)² izvorno se sastoji od tri, a za potrebe ovog rada korištene su dvije subskale za: a) fizičko nasilje (4 čestice; *Koliko su te često drugi učenici pljusnuli, udarili nogama, predmetima*) b) verbalno nasilje (4 čestice; *Koliko često su drugi učenici vrijeđali tvoju obitelj*) Ispitanici su na skali od pet stupnjeva (0 = uopće ne; 4 = više od jednom tjedno) procjenjivali koliko često su oni osobno tijekom te školske godine bili izloženi nekom od navedenih oblika nasilja. Varijablu izloženost djece različitim vrstama nasilja formirali smo tako što smo zbrojili rezultate na česticama koje ukazuju na različite oblike fizičkog i verbalnog nasilja. Provjerom pouzdanosti utvrđeno je da je za skalu fizič-

2 Izvorni instrumenti 1, 2, 3,4 objavljeni su u Dahlberg, L.L., Toal, S.B., Swahn, M. H., Behrens, C.B. (2005) Measuring Violence-Related Attitudes, Behaviors, and Influences Among Youths: A Compendium of Assessment Tools, (Second Edition)

kog nasilja Cronbach $\alpha = 0,696$, a za skalu verbalnog nasilja $\alpha = 0,838$.

3. *Adaptirana skala učestalosti nasilnog ponašanja* (Aggression-problem behavior frequency Scale, Farrel, Kung, White, Valois 2000; Orprians, Frankowski 2001). Izvorno se skala sastoji od 18 čestica, a u ovom istraživanju korištene su dvije subskale: a) počinjenje fizičkog nasilja (6 čestica; *Udarilo sam ili pljusnuo drugog učenika*); b) počinjenje verbalnog nasilja (4 čestice; *Nazivao sam pogrđnim imenima drugog učenika*). Učenici su na skali od pet stupnjeva (0 = uopće ne; 4 = više od jednom tjedno) procjenjivali koliko su se često tijekom školske godine oni ponašali nasilno prema vršnjacima. Ukupan rezultat se formira zbrajanjem rezultata na česticama, a pouzdanost obadvije skale bila je zadovoljavajuća, za skalu fizičkog nasilja, $\alpha = 0,861$, a za skalu verbalnog nasilja $\alpha = 0,838$.
4. *Prisutnost brižnosti – zaštitni čimbenik pojedinca* (Presence of Caring-Individual Protective Factors Indeks, Phillips, Springer 1992). Ovaj instrument mjeri osjećaj pojedinca o podršci odraslih, a učenici su na skali od 4 stupnja (1 = potpuno netočno do 4 = potpuno točno) procjenjivali u kojoj se mjeri slažu s ponuđenih 9 tvrdnji (primjerice, *Postoje ljudi na čiju pomoć mogu računati kad mi je zaista potrebna*). Minimalni rezultat je 9, a maksimalni 36. Viši rezultat upućuje na viši stupanj brižnosti i podrške odraslih. Pouzdanost ove skale Cronbach $\alpha = 0,797$.
5. *Upitnik percepcije socijalne nepravde* (Ljubotina, 2004; Družić Ljubotina, 2007) sastoji se od 21 tvrdnje, a mjeri pet relativno neovisnih dimenzija socijalne nepravde s tim da se tri odnose na percepciju društvene nepravde, dok se četvrta

i peta odnose na utjecaj socijalnih sustava škole i obitelji. Učenici su na skali od pet stupnjeva procjenjivali u kojoj se mjeri slažu s navedenim tvrdnjama, (od minimalno - nema percipirane nepravde do maksimalno percipirana nepravda). Definirano je pet subskala: a) opće neravnopravnosti u društvu (5 tvrdnji), odnosi se na percepciju da društvo općenito nije pravedno, a njegovi članovi nisu ravnopravni (*Općenito gledajući naše društvo je pravedno*); b) nejednakosti ljudi pred zakonom (4 tvrdnje) odnosi se na percepciju da društvo ne sankcionira kriminal, a pojedinci nisu jednaki pred zakonom (*Mnogi su se na nepošten način obogatili*); c) neprihvatanja društvenih vrijednosti (4 tvrdnje) odnosi se na percepciju toleriranja neprihvatljivih oblika ponašanja (*Kod nas se ne isplati biti pošten da bi uspio*); d) obiteljska nepravda (4 tvrdnje; *Ne osjećam da sam ravnopravan član svoje obitelji*) i e) nepravda u školi (4 tvrdnje; *Prema meni su u školi ponekad nepravedni*). Bilo je potrebno rekodirati čestice 1, 2, 3, 4, 5, 21. Ukupan rezultat definiran je kao zbroj odgovora podijeljen s brojem čestica, veći rezultat znači veću percipiranu nepravdu. Pouzdanost je za skalu: opće neravnopravnosti u društvu $\alpha = 0,749$; nejednakosti ljudi pred zakonom $\alpha = 0,893$; neprihvatanja društvenih vrijednosti $\alpha = 0,787$; obiteljske nepravde $\alpha = 0,858$; nepravde u školi $\alpha = 0,538$.

Rezultati i rasprava

Sukladno prvom problemu istraživanja utvrdili smo učestalost viktimizacije i počinjenja izravnih oblika nasilja, a rezultati su prikazani u tablicama 1- 4.

Izloženost fizičkom i verbalnom nasilju

TABLICA 1 UČESTALOST IZLOŽENOSTI FIZIČKOM NASILJU

Izloženost fizičkom nasilju	Uopće ne	Jedan put	Dva do tri puta	Jednom tjedno	Više puta tjedno	Ukupno
	%	%	%	%	%	%
Namjerno ozljeđivanje	59	21,6	11,8	2,7	4,8	41
Batine	83,2	9,2	5,9	1,0	0,6	16,8
Prijetnje ozljeđivanjem	58,5	16,8	14,7	4,8	5,2	41,5
Udarci nogama, rukama i sl.	53,7	20,5	14,5	2,9	8,4	46,3

Prema dobivenim rezultatima, prikazanim u tablici 1, učenici su u svojim školama najčešće izloženi udarcima nogama, rukama i predmetima (46,3%), a osobito je zabrinjavajući podatak da 11,3% učenika ovaj oblik nasilja doživljava jednom ili više puta tjedno. Podjednak broj učenika izložen je prijetnjama (41,5%) i namjernom ozljeđivanju (41%), a od toga njih 5% to doživljava i više puta tjedno. Najmanji (16,8%), ali vrlo zabrinjavajući broj učenika je doživio i teške batine. Ovdje je potrebno napomenuti da se s vremenom definicija pojma tjelesnog nasilja, uz učestalost i namjerno nanošenje ozljeda, proširila i kriterijem dovođenja u opasnost (Bilić i sur., 2012, 98) zbog kojeg su najvjerojatnije autori korištene skale Farrel i sur. (2000) te Orprians i Frankowski (2001), uključili i česticu i prijetnje ozljeđivanjem, ali je moguće da je upravo to i razlog njezine nedovoljne pouzdanosti. Neovisno o tome, kao i o različitim korištenim instrumentima i metodologiji, dobiveni rezultati sukladni su rezultatima drugih studija o prevalenciji fizičkog nasilja u svijetu (Craig i sur., 2009) i Hrvatskoj (Pregrad i sur., 2011). A svi navedeni podaci sugeriraju da je veliki broj učenika izložen fizičkom nasilju svojih vršnjaka. Ovome treba dodati činjenicu da se na fizičko nasilje najlakše dokazuje, na njega se najbrže reagira, a nalazi se i u fokusu većine preventivnih programa pa stoga ovi rezultati još više zabrinjavaju.

U odnosu prema fizičkom nasilju, učenici verbalno nasilje doživljavaju kao nešto uobičajeno i dopušteno, a dobiveni rezultati koji su prikazani u tablici 2, potvrđuju da je to često iskustvo velikog broja učenika koji su sudjelovali u ovom istraživanju.

Prema samoiskazu učenika oni su najčešće izloženi namjernom izazivanju ljutnje (69, 1%), a čak više od četvrtine učenika (26,4%) to doživljava jednom ili više puta tjedno, što prema kriterijima spada u zlostavljanje (Olweus, 1998; Pregrad i sur., 2011). Zabrinjavajuće veliki broj učenika (62,5%) doživljava i verbalno ponižavanje, a njih 21,5% to doživljava jednom ili više puta tjedno. 59,6% učenika navodi da su izloženi nazivanju pogrđnim imenima, a njih 22% to doživljava vrlo, vrlo često. Polovina ispitanih učenika navodi da su doživjeli i vrijeđanje obitelji, a njih 15,5% to doživljava jednom ili više puta tjedno.

Potrebno je istaknuti kako je veliki broj djece u školama, usprkos senzibiliziranju javnosti, edukacijama učitelja, preventivnim aktivnostima izložen izravnim oblicima vršnjačkog nasilja. Mogući razlog takve prevalencije je i taj što su u sudionici istraživanja bili učenici sedmih i osmih razreda, a ranije smo upozorili da je u tom razdoblju nasilje među vršnjacima i najizraženije (Wang i sur., 2009).

Zaključno se može reći da rezultati deskriptivne analize pokazuju da su učenici češće žrtve verbalnog nasilja ($M=2,3367$; $DS=1,13238$) nego fizičkog ($M=1,6780$; $SD=0,77247$).

Počinjenje fizičkog i verbalnog nasilja

Iako smo pretpostavili da će učenici lakše izvijestiti da su žrtve nasilja nego da su počinitelji, ipak nas je zanimalo koliko učenika priznaje da su se tijekom te školske godine fizički i verbalno nasilno ponašalo prema svojim vršnjacima. Rezultati o počinjenju fizičkog nasilja prikazani su u tablici 3.

TABLICA 2 UČESTALOST VERBALNOG NASILJA

Doživljaj verbalnog nasilja:	Uopće ne	Jedan put	Dva do tri puta	Jednom tjedno	Više puta tjedno	Ukupno
	%	%	%	%	%	%
Vrijeđanje obitelji	49,3	18,3	16,8	4,8	10,7	50,7
Namjerno izazivanje ljutnje	30,9	18,6	24,1	11,2	15,2	69,1
Verbalno ponižavanje	37,5	23,2	17,9	9,9	11,6	62,5
Nazivanje pogrđnim imenima	40,4	20,3	20,9	5,9	12,5	59,6

TABLICA 3 POČINJENJE FIZIČKOG NASILJA

Počinjenje fizičkog nasilja	Uopće ne	Jedan put	Dva do tri puta	Jednom tjedno	Više puta tjedno	Ukupno
	%	%	%	%	%	%
Namjerno bacanje predmeta s ciljem ozljeđivanja	70,2	16,0	7,1	1,9	4,8	29,8
Sudjelovanje u tuči	77,5	10,8	6,0	2,3	3,3	22,5
Prijetnje ozljeđivanjem nastavniku	86,3	6,0	2,9	1,5	3,3	13,7
Guranje učenika	40,0	24,9	18,2	6,5	10,5	60,0
Udaranje, pljuskanje učenika	51,8	20,2	13,9	6,9	7,3	48,2
Prijetnje ozljeđivanjem učenika	66,9	14,8	8,3	4,4	5,6	33,1

Najveći broj ispitanika (60%) navodi da su gurali svoje vršnjake, a ovaj oblik ponašanja je i najjednostavnije priznati jer obično učenici misle da naguravanje nije nasilje u kojem se netko može ozlijediti već uobičajena razredna aktivnost u vrijeme odmora. Gotovo polovica (48,2%) ispitanih učenika izvještava da je udarila ili pljusnula nekog od svojih vršnjaka, a njih 14,2% to radi vrlo često. Zatim slijede prijetnje ozljeđivanjem (33,1%) i namjerno bacanje predmeta s ciljem da dugog ozljeđe (29,8%). Najmanji ih broj (22,5%) potvrđuje da je sudjelovao u tuči. Iako se bavimo temom vršnjačkog nasilja, ipak nas je zanimalo koliko je učenika nasilno i prema svojim nastavnicima. Prema dobivenim rezultatima 13,7% ispitanika navode da su prijetili nastavnicima da će ih ozlijediti, a njih 4,8% to čini jednom ili više puta tjedno.

Kad je riječ o verbalnom nasilju relativno manji broj učenika priznaje da su počinitelji u odnosu prema žrtvama, a rezultati frekvencijske analize prikazani su u tablici 4.

Prema samoiskazu ispitanih učenika, oni su najčešće druge nazivali pogrđnim imenima (51,1%), a njih 11% to radi učestalo, zatim namjerno izazivali ljutnju (47%) i to vrlo često njih 12% i verbalno ih ponižavali (39,7%), a njih 7,9% to je radilo jednom ili više puta tjedno. Učenici su naveli da su najmanje doživjeli vrijeđanje obitelji, a i počinitelji također navode da su taj oblik nasilja nešto manje prakticirali iako je potrebno reći da su rezultati visoki. Naime 27,3% učenika vrijeđa obitelj svojih kolega, a njih 6,1% to radi vrlo često.

Rezultati deskriptivne analize pokazuju da su učenici češće počinitelji verbalnog nasilja ($M=1,7404$; $SD=0,91741$) nego fizičkog ($1,6838$; $SD=0,85114$).

Analiza percepcije socijalne brižnosti (podrške) i dimenzija socijalne nepravde

Sukladno drugom istraživačkom problemu analizirali smo kako ispitanici percipiraju soci-

TABLICA 4 POČINJENJE VERBALNOG NASILJA

Počinjenje verbalnog nasilja:	Uopće ne	Jedan put	Dva do tri puta	Jednom tjedno	Više puta tjedno	Ukupno
	%	%	%	%	%	%
Vrijeđanje obitelji	72,7	12,8	8,4	2,7	3,4	27,3
Namjerno izazivanje ljutnje	53,0	20,6	14,3	6,0	6,0	47,0
Verbalno ponižavanje	60,3	20,5	11,3	2,7	5,2	39,7
Nazivanje pogrđnim imenima	48,9	28,4	11,7	4,9	6,1	51,1

jalnu podršku i dimenzije socijalne nepravde (opću neravnopravnost u društvu, nejednakost ljudi pred zakonom, neprihvatanje društvenih vrijednosti, obiteljsku nepravdu i nepravdu u školi). Prema dobivenim rezultatima ispitani učenici u relativno visokom stupnju percipiraju prisutnost brižnosti, podrške odraslih osoba ($M=3,624$; $SD=0,616$), a rezultat o percepciji dimenzija socijalne nepravde prikazani su u i 5.

va, a pojedine socijalne skupine nisu u ravnopravnoj poziciji ili nemaju adekvatan tretman.

Kad je riječ o dimenzijama koje se odnose na utjecaj socijalnih sustava, sudionici istraživanja su procijenili da je izraženija nepravda u školi ($M=3,057$; $SD=0,941$) nego u obitelji ($M=2,261$; $SD=1,124$). Dakle, od svih analiziranih dimenzija nepravde ispitanici percipiraju da je nepravda u obitelji statistički najmanja. Dobiveni rezultati su-

TABLICA 5 REZULTATI DESKRIPTIVNE STATISTIKE ZA RAZLIČITE DIMENZIJE SOCIJALNE NEPRAVDA

Dimenzije socijalne nepravde		Min.	Max.	M	SD
Socijalna nepravda	Opća nepravda u društvu	1.00	5.00	3.103	0.981
	Nejednakost pred zakonom	1.00	5.00	3.844	1.092
	Neprihvatanje društvenih normi	1.00	10.0	3.460	1.116
Socijalni sustavi	Nepravda u obitelji	1.00	5.00	2.261	1.124
	Nepravda u školi	1.00	5.00	3.057	0.941

Od dimenzija socijalne nepravde sudionici istraživanja u prvi plan stavljaju nejednakost ljudi pred zakonom ($M=3,84$; $SD=1,109$), odnosno da se zakon ne primjenjuje podjednako za sve, osobito da država ne kažnjava one koji su je opljačkali i obogatili se na nepošten način tijekom rata, ali i pretvorbe i privatizacije te da društvo općenito ne sankcionira kriminal, a što sugerira da zakon nije učinkovit. U istraživanju Ljubotina (2004) i Družić Ljubotina (2007) u kojem su uz učenike osnovnih škola, sudjelovali i srednjoškolci i studenti, svi su oni također istaknuli da je u našem društvu najuočljivija nepravda pred zakonom. Prema mišljenju učenika koji su sudjelovali u ovom istraživanju drugu poziciju zauzima neprihvatanje društvenih normi ($M=3,460$; $SD=1,116$), odnosno toleriranje neprihvatljivih, devijantnih oblika ponašanja kao što je mito i korupcija koji su postali uobičajene pojave, preferiranje veza, a ne sposobnosti koje se ne cijene kao ni znanje. Ispitanici najnižom percipiraju opću nepravdu ($M=3,103$; $SD=0,981$), odnosno navode da je društvo općenito gledajući nepravedno, da ljudi nemaju iste šanse za ostvarivanje svojih želja i cilje-

kladni su rezultatima koje su u svojim istraživanjima utvrdili Ljubotina (2004) i Družić Ljubotina (2007), što ne iznenađuje s obzirom na korištenje istih instrumenta. No, nameće se i zaključak da u razdoblju između provođenja ovih istraživanja nije došlo do promjena u percepciji nepravde kod mladih, odnosno oni procjenjuju da je nepravda u našem društvu relativno visoka zadnjih deset godina.

Predviđanje doživljenog nasilja na temelju percepcije nepravde u društvu i doživljene brižnosti u okolini

Kako bismo bolje razumjeli povezanost doživljenog nasilja s percepcijom nepravde u društvu i doživljene brižnosti (podrške) u okolini proveli smo višestruke hijerarhijske regresijske analize. U tim analizama u prvom smo bloku kontrolirali spol, dob, školski uspjeh učenika i socioekonomski status obitelji mjerem mjesečnim prihodom kućanstva, a u drugom koraku smo uvrstili doživljenu brižnost u okolini te percepciju nepravde u društvu. Krite-rijske varijable su nam bili izravni oblici nasilja: fizičko i verbalno.

DOŽIVLJENO FIZIČKO NASILJE

TABLICA 6 REZULTATI REGRESIJSKE ANALIZE ZA VARIJABLU DOŽIVLJENO FIZIČKO NASILJE

Varijable	Standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti (β)	
	Blok 1	Blok 2
Spola	-.209***	-.187***
Dob	.046	.048
Školski uspjeh	-.145**	-.125**
SES_primanja	.061	.035
Brižnost		-.038
Opća nepravda u društvu		.115*
Nejednakost pred zakonom		-.018
Neprihvatanje društvenih vrijednosti		-.055
Obiteljska nepravda		.097
Nepravda u školi		.070
R	.289***	.341***
Korigirani R2	.076***	.097***
Promjena R2	.076***	.021*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; a 1= dječaci; b2= djevojčice.

Kontrolne varijable unesene u prvom bloku objasnile su 7,6% razlika u doživljenoj fizičkoj agresiji. Značajnim prediktorima su se pokazali spol i školski uspjeh: dječaci i učenici slabijeg školskog uspjeha izvještavaju o češćem doživljavanju fizičkog nasilja. Unošenjem prediktorskih varijabli u

drugom bloku objasnili smo dodatnih 2,1% varijance. Jedinim statistički značajnim prediktorom pokazao se doživljaj opće nepravde u društvu: veći doživljaj nepravde povezan je sa češćom izloženošću fizičkom vršnjačkom nasilju.

DOŽIVLJENO VERBALNO NASILJE

TABLICA 7 REZULTATI REGRESIJSKE ANALIZE
ZA VARIJABLU DOŽIVLJENO VERBALNO NASILJE

Varijable	Standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti (β)	
	Blok 1	Blok 2
Spol ^a	.082	-.080
Dob	-.039	.042
Školski uspjeh	-.213**	-.217***
SES_primanja	.015	.005
Brižnost		-.032
Opća nepravda u društvu		.095*
Nejednakost pred zakonom		.096
Neprihvatanje društvenih vrijednosti		-.050
Obiteljska nepravda		.020
Nepravda u školi		.120*
R	.242***	.300***
Korigirani R ²	.051***	.071***
Promjena R ²	.051***	.020*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; a 1= dječaci; b2= djevojčice.

Kontrolne varijable unesene u prvom bloku objasnile su 5,1 % razlika u doživljenom verbalnom nasilju. Značajnim prediktorima su se pokazali školski uspjeh: učenici slabijeg školskog uspjeha izvještavaju o češćem doživljavanju verbalnog nasilja. Unošenjem varijabli brižnosti i društvene nepravde objasnili smo dodatnih 2% varijance u

kriteriju. Značajnim prediktorima su se pokazale varijable doživljene opće nepravde u društvu i nepravde u školi (obje su pozitivno povezane s kriterijem).

Predviđanje počinjenja nasilja na temelju percepcije nepravde u društvu i doživljene brižnosti u okolini.

POČINJENO FIZIČKO NASILJE

TABLICA 8 REZULTATI REGRESIJSKE ANALIZE ZA VARIJABLU POČINJENO FIZIČKO NASILJE

Varijable	Standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti (β)	
	Blok 1	Blok 2
Spol ^a	-.235***	-.275***
Dob	.094*	.104*
Školski uspjeh	-.053	-.033
SES_primanja	.097*	.063
Brižnost		.005
Opća nepravda u društvu		.105*
Nejednakost pred zakonom		-.019
Neprihvatanje društvenih vrijednosti		-.017
Obiteljska nepravda		.178**
Nepravda u školi		.091
R	.345***	.410***
Korigirani R ²	.111***	.151**
Promjena R ²	.111***	.040***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; ^a 1= dječaci; ^b2= djevojčice.

Kontrolne varijable unesene u prvom bloku objasnile su 11,1 % razlika u počinjenoj fizičkoj agresiji. Značajnim prediktorima su se pokazali spol, dob i socioekonomski status: o češćem počinjenom fizičkom nasilju izvještavaju stariji učenici višeg socioekonomskog statusa. Uvođenjem varijabli brižnosti i nepravde objasnili smo dodatnih

4% varijance u kriteriju. Značajnim prediktorima počinjenog nasilja pokazale su se doživljena opća nepravda u društvu i doživljena nepravda u obitelji. Obje su bile povezane s češće počinjenim fizičkim nasiljem.

POČINJENO VERBALNO NASILJE

TABLICA 9 REZULTATI REGRESIJSKE ANALIZE
ZA VARIJABLU POČINJENO VERBALNO NASILJE

Varijable	Standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti (β)	
	Blok 1	Blok 2
Spol ^a	-.149***	-.113*
Dob	.042	.049
Školski uspjeh	-.073	-.052
SES_primanja	.019	-.015
Brižnost		-.083
Opća nepravda u društvu		.082
Nejednakost pred zakonom		-.029
Neprihvatanje društvenih vrijednosti		.037
Obiteljska nepravda		.140**
Nepravda u školi		.085
R	.187**	.304***
Korigirani R ²	.027**	.073***
Promjena R ²	.027**	.046***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; a 1= dječaci; b2= djevojčice.

Kontrolne varijable unesene u prvom bloku objasnile su 2,7% razlika u počinjenom verbalnom nasilju. Značajnim prediktorima su se pokazao samo spol: učenici izvještavaju o češćem počinjenom verbalnom nasilju od učenica. Uvođenjem varijabli brižnosti i nepravde objasnili smo dodatnih 4,6% varijance u kriteriju. Značajnim prediktorima počinjenog verbalnog nasilja pokazala se samo doživljena nepravda u obitelji. Veća doživljena nepravda u obitelji je povezana s češćom verbalnom agresijom.

Statistički značajni prediktori vršnjačkog nasilja i viktimizacije

U provedenim višestrukim regresijskim analizama muški spol je utvrđen kao prediktor izloženosti fizičkom nasilju te kao prediktor za počinjenje i fizičkog i verbalnog nasilja. Dobiveni nalazi su skladni rezultatima drugih studija (Velki i Vrdoljak 2013; Beran, 2012; Elgar i sur. 2013), a u nekima od njih se vršnjačko nasilje opisuje kao rodni fenomen, te ističe da dječaci češće izvještavaju o svojoj uključenosti u izravne forme nasilja kao što su fizičko i

verbalno, dok su spolne razlike slabije izražene kad je riječ o relacijskom i elektroničkom nasilju. Sama uključenost, osobito u fizičko nasilje dovodi ih u poziciju da budu često i žrtve. Za razliku od djevojčica, dječaci bilo koje dobi, stupnja obrazovanja i etničke pripadnosti, skloniji su fizičkom nasilju, a što je moguće objasniti društvenim stereotipima o pokazivanju muške snage i općenito prihvatljivom ponašanju za dječake, koje se tolerira i nerijetko potiče. (Beran, 2012). Dakle, kulturni stavovi o tome kako mogu djelovati dječaci i djevojčice mogu utjecati i na odabir oblika i prevalenciju nasilja. Drugi mogući razlog je i taj što izravnim formama nasilja, a osobito u adolescenciji, dječaci pokazuju ili se bore za svoju poziciju, dominaciju i popularnost u razredu. Oni žele biti prihvaćeni i primijećeni kao jaki, kojima se drugi dive, a osobito djevojčice. Elgar i sur. (2013) ističu da se nasilno ponašanje dječaka može objasniti i kao pokušaj održavanja njihovog socijalnog statusa u nepravednom društvu. Moguće je da stoga oni i lakše priznaju, a ponekad se i hvale sudjelovanjem u fizičkom nasilju, obliku poželjnog i socijalno prihvatljivog ponašanja za dječake (Raskauskas i Stoltz, 2007), dok su djevojke sklonije to prešućivati i koristiti prikrivene oblike izražavanja agresivnosti.

Prema dobivenim rezultatima o češćem počinjenom fizičkom nasilju izvještavaju stariji učenici, a slični rezultati utvrđeni su i u drugim istraživanjima (Olweus, 1998; Velki i Vrdoljak 2013). Iako se obično misli da su izravnim oblicima nasilja sklonija mlađa djeca, u obrazloženju ovog rezultata treba naglasiti, da su sudionici ovog istraživanja bili učenici sedmog i osmog razreda, kod kojih je osobito izražena tendencija nasilnom ponašanju. Naime u tom razdoblju nasilno ponašanje prema vršnjacima doseže svoj vrhunac (Wang i sur., 2009).

Zanimljiv je i rezultat da su češće počinitelji fizičkog nasilja učenici višeg socioekonomskog statusa, a što sugerira da se odnos moći ne temelji samo na fizičkoj snazi, već da percepciji moći, često pridonosi i socijalna pozicija. Ova pojava je prilično izražena u školskoj praksi u kojoj se učenici višeg socijalnog status koji ih često štiti od različitih neugodnosti, nekorektno ponašaju prema svojim vršnjacima, ali i nastavnicima. Takvi učenici koji su svjesni nejednakosti mogu povećati socijalnu

distancu i početi zadirkivati, ponižavati, vrijeđati druge (Elgar i sur., 2009). Stoga je nesrazmjeru u tjelesnoj snazi kao kriteriju u definiranju fizičkog nasilja, opravdano dodati i razliku u psihološkoj, ali i socijalnoj moći. Dakle, rezultat implicira opravdanost proširivanja klasične definiciju međuvršnjačkog nasilja, novim kriterijem - socijalne moći kao što je učinjeno u uvodu ovog rada.

Očekivano, slabiji školski uspjeh pokazao se statistički značajnim prediktorom izloženosti fizičkom i verbalnom vršnjačkom nasilju. I u drugim istraživanjima je potvrđeno da učenici koji su žrtve vršnjačkog nasilja postižu lošije školske rezultate, u odnosu prema onima koji to nisu (Glew i sur, 2005; Holt, Finkelhor, Kantor, 2007). Nešto drukčije rezultate dobili su u svom istraživanju Woods i Wolke (2004) u kojem je utvrđena povezanost školskog neuspjeha s relacijskim, ali ne i s izravnim oblicima nasilja. Dobiveni rezultat o odnosu između školskog neuspjeha i izloženosti nasilju može se objasniti dvojako. S jedne strane u vremenu i kulturi koja je orijentirana na uspjeh, školski neuspjeh je čest razlog koji djecu dovodi u nezavidnu situaciju, pa su oni nerijetko meta izrugivanja, vrijeđanja, ismijavanja, ali i žrtve fizičkog nasilja. S druge strane, doživljaj nasilja u školi razlog je povećanog stresa, a što predstavlja rizik za loše psihološko i školsko funkcioniranje (Holt i sur., 2007). Sumirajući rezultate različitih istraživanja Glew i sur (2005) navode da 90% žrtava vršnjačkog nasilja ima slabije ocjene, trećina ima probleme u koncentraciji, osjećaju strah i nervozu, a što nepovoljno utječe na njihove školske rezultate, a osobito pokazuju poteškoće u čitanju i matematici (Koniski i sur., 2010). Holt, Finkelhor i Kantor (2007) dodaju da je za postizanje školskog uspjeha važan i osjećaj sigurnosti, a djeca koja strepe od ozljeda i uvreda ne osjećaju se u svojim školama sigurno, pa je i to jedan od mogućih čimbenika koji pridonosi lošijim školskim rezultatima. Stoga je logično da se žrtve izravnog nasilja ne vesele dolasku u školu, pa su sklone izostajanju i izbjegavanju neugodnih situacija (Glew i sur., 2005), a to je dodatni razlog koji im otežava postizanje uspjeha. Dobro je poznato da su djeca koja češće doživljavaju fizičko i verbalno nasilje u riziku za razvoj različitih psihosomatskih simptoma, te anksioznosti, depresije, suicidalnih ideja (Koniski i sur., 2010), a što može

loše utjecati na njihove školske rezultate. Najvjerojatnije se navedeni problemi multipliciraju tako da školski neuspjeh kao razlog za nasilno ponašanje vršnjaka rezultira različitim fizičkim, psihološkim i socijalnim problemima koji dodatno otežavaju postizanje boljih rezultata, a što se u konačnici povratno odražava na navedene probleme.

Zaključno se može reći da dobiveni rezultati, samo potvrđuju nalaze ranijih istraživanja i studija (Cook i sur., 2010; Swearer i Napolitano, 2011) koje pokazuju da se među najčešćim čimbenicima rizika na individualnoj razini mogu izdvojiti spol, dob, socioekonomski status i školski uspjeh pa stoga njima u preventivnim programima vršnjačkog nasilja treba posvetiti osobitu pozornost.

Suprotno očekivanjima nije potvrđeno da je socijalna podrška, odnosno percepcija učenika da su oni važni, podržavani i prihvaćeni od odraslih u svojoj okolini, zaštitni čimbenik viktimizacije i počinjenja fizičkog i verbalnog nasilja prema vršnjacima, no moguće da je to zaštitni čimbenik u slučajevima neizravnih oblika nasilja, pa se sugerira istraživačima da to i provjere.

Iako prema rezultatima deskriptivne statistike, od mjera socijalne nepravde, sudionici ovog istraživanja percipiraju da je u našem društvu najizraženija nepravda pred zakonom te neprihvatanje društvenih normi, odnosno toleriranje neprihvatljivih oblika ponašanja, te dimenzije nisu utvrđene kao statistički značajni prediktori viktimizacije ni počinjenja fizičkog i verbalnog nasilja prema vršnjacima. Dakle, iako uočavaju razmjere socijalne nepravde, očito na njihovo ponašanje više utječu oni aspekti koje se mogu konkretno povezati uz njihovo osobno iskustvo i svakodnevicu, a obuhvaćeni su dimenzijom opće nepravde. Budući da u odnosu prema ostalim dimenzijama socijalne nepravde, smatraju da je opća nepravda najniža, očito su na nju vrlo osjetljivi. Sve ono što ljudi dovode u vezu sa svojim životom na njih snažnije i utječe, a osobito su na sebe i svoje potrebe orijentirani adolescenti. Bez obzira odražava li percepcija nepravde stvarnost ona najvjerojatnije ima snagu utjecaja na osjećaj deprivacije i ponašanje učenika, a čini se da se oblici nejednakosti imaju tendenciju međusobno pojačavati.

Prediktori viktimizacije

Rezultat da su učenici koji percipiraju veću opću nepravdu u društvu češće i žrtve fizičkog i verbalnog nasilja svojih vršnjaka, dok su učenici koji percipiraju veću nepravdu u školi češće žrtve verbalnog nasilja, prilično je očekivan.

U obrazloženju ovog rezultata smatramo potrebnim naglasiti da djeca koja dolaze iz depriviranih obitelji primjerice gdje su roditelji, bolesni, nezaposleni, umirovljenici, najčešće nemaju ravnopravnu poziciju sa svojim vršnjacima što doživljavaju kao nepravdu, a zbog toga im je objektivno i otežano da ostvare svoje želje, ciljeve pa i uspjeh. A djeca koja po socijalnim obilježjima odstupaju od svoje okoline često su žrtve vršnjačkog nasilja (Olweus, 1998). Nedavno su brojni hrvatski mediji izvijestili o slučaju djevojčice koju su vršnjaci maltretirali jer je siromašna (Večernji list, 10. 05. 2013). Čini se da nepravda koja nastaje iz realnih životnih okolnosti često dovodi takvu djecu u poziciju žrtve. U opisu žrtava klasičnog vršnjačkog nasilja najčešće se navodi da su one osjetljive, pasivne, podložne, nesigurne, imaju negativan sud o sebi pa na neki način "signaliziraju" da su bezvrijedne, odnosno da su "lake mete" (Olweus, 1998, 63). Zbog svega takva djeca osjećaju tugu, potištenost, nesretna su i depresivna. Nasilje koje doživljavaju od svojih vršnjaka rezultira novim, kumulativnim osjećajem nepravde, a navedene situacije i osjećaji koji ih prate mogu utjecati i na novo ukupno formiranje percepcije nepravde.

No, učenici koji iz objektivnih životnih razloga dolaze s osjećajem nepravde, nerijetko i u školi opetovano doživljavaju nepravdu. Oni su skloniji vjerovati da se nastavnici ne odnose jednako prema svim učenicima, da nemaju jednake kriterije pri ocjenjivanju stoga subjektivno mogu osjećati da su i u školi prema njima nepravedni, odnosno da oni nisu u istoj poziciji kao drugi učenici. U školskoj praksi često se susreću situacije da pojedine skupine učenika koje dolaze iz siromašnijih ili depriviranih obitelji ne mogu udovoljiti nekim školskim traženjima za kupovinom dodatnog pribora, materijala ili sudjelovanja na izletima što ih dovodi u nezavidan položaj. A Miller (2001) upozorava da u situacijama kad je izvor nepravde autoritet, primjerice nastavnik, učenici mogu zaključiti da ne zaslu-

žuju poštovanje što rezultira povlačenjem i osjećajima potištenosti i tugu. Sve navedeno: percepcija nepravdnog postupanja nastavnika i percepcija da se razlikuju od svojih vršnjaka kao i popratni osjećaji koje manifestiraju dovode ih u poziciju da lako postanu mete zadirkivanja i zlonamjernog spočitavanja, a prema rezultatima ovog istraživanja i verbalnog nasilja svojih vršnjaka. Tako se osjećaju nepravde od nastavnika najčešće dodaje osjećaj nepravdnog tretmana učenika što u značajnoj mjeri pridonosi percepciji visoke razine nepravde u školskom okruženju.

Prediktori počinjenja vršnjačkog nasilja

Dobiveni rezultati da su doživljena opća nepravda u društvu i doživljena nepravda u obitelji češće povezane s počinjenim fizičkim nasiljem, te da je doživljena nepravda u obitelji povezana i s češćom verbalnom agresijom prema vršnjacima, također je prilično je očekivan.

Kod jednog djela djeca koja osobno kontinuirano doživljavaju ili percipiraju veću razinu opće nepravde u društvu, to može izazvati osjećaje povrijeđenosti, ljutnje, potaknuti misli o osvetti, ali i dovesti do promjene sustava vrijednosti (Ljubotina, 2004; Hewstone i Stroebe, 2003), a jedno i drugo snažno utječe na ponašanje. Kad se osjećaju opće nepravde doda i nepravda u obitelji, odnosno kad dijete osjeća da nije ravnopravan član obitelji, a roditelji se prema njemu nepravdno odnose, primjećuju samo njegove loše strane i kažnjavaju ga i kad nije krivo, moguće je pretpostaviti da percepcija nepravde raste, a s njom i navedeni negativni osjećaji. Već smo istaknuli da djecu pogađa kad je izvor nepravde autoritet, a osobito ih boli nepoštovanje i nepriznavanje roditelja koji zloupotrebljavaju svoj status i moć (Miller, 2001). Dakle, kad je u obiteljskom kontekstu njihov osobni tretman doveden u pitanje i narušen princip pravednosti, teško je vjerovati da će to izazvati pozitivne reakcije, a još je teže očekivati i prosocijalne odgovore na nepravdno postupanje.

Budući da im stvarni izvori opće nepravde nisu lako dostupni, a najčešće nisu ni poznati, a u slučaju obiteljske nepravde teško se mogu suprotstaviti roditeljima o kojima ovise, oni ljutnju i osvetu usmjeravaju prema drugima, pa Bies i Tripp, (2004) govore

o osvetoljubivoj pravdi. Drugi autori (Hewstone i Stroebe, 2003) to nazivaju pomakom ili premještanjem agresije, odnosno zamjenom jednog objekta agresije ili jednog agresivnog odgovora drugim. Hewstone i Stroebe (2003, 266) ističu da agresija nije uvijek usmjerena na uzrok frustracije, osobito ako je to netko tko je fizički ili socijalno jači, pa dijete tada svoju agresiju može usmjeriti prema drugoj manje opasnoj osobi. Kako su im najdostupniji vršnjaci ne iznenađuje što su upravo oni često meta izljeva verbalnog bijesa, fizičkog nasilja ili demonstriranja "uzimanja pravde u svoje ruke". Sve navedeno predstavlja i moguće objašnjenje dobivenih rezultata.

No, nakon provedene analize se nametnulo pitanje kako to da percepcija nepravde ima različite učinke na ponašanje učenika, odnosno da različito predviđa status nasilnika i žrtve?

A na temelju citirane literature i provedenog istraživanja može se ponuditi teorijski model utjecaja percepcije nepravde na nasilno ponašanje i viktimizaciju.

Teorijski model utjecaja percepcije nepravde na viktimizaciju i nasilno ponašanje

Razvidno je da osjećaj nepravde može biti određen a) osobnim doživljajem socijalne nepravde od vršnjaka, roditelja i nastavnika, ali kako se osjećaj nepravde ne izgrađuje samo kroz osobna iskustva, b) on može proizići i iz nekih karakteristika socijalne zajednice kojoj učenik pripada (Ljubotina, 2004, 160), a analiza provedena u ovom istraživanju implicira važnost kumulativnih učinaka.

Percipirana nepravda kao posljedica nejednakog tretmana od pojedinaca i/ili određene grupe (vršnjaci, roditelji, nastavnici) i društva, izaziva negativne i neugodne osjećaje. A ima i jaku motivacijsku komponentu. Budući su u našem istraživanju sudjelovali adolescenti, kojima je neobično važno da budu prihvaćeni i poštovani od članova svoje referentne skupine, zbog toga oni neovisno o izvoru, na nepravdu i nepoštovanje reagiraju snažnim emocijama ljutnje, bijesa ili tuge, a koje motiviraju i njihova ponašanja (Ljubotina, 2004, 163).

Dakle, reakcije na nepravdu prema rezultatima ovog istraživanja mogu biti različite, a vjerojatno o

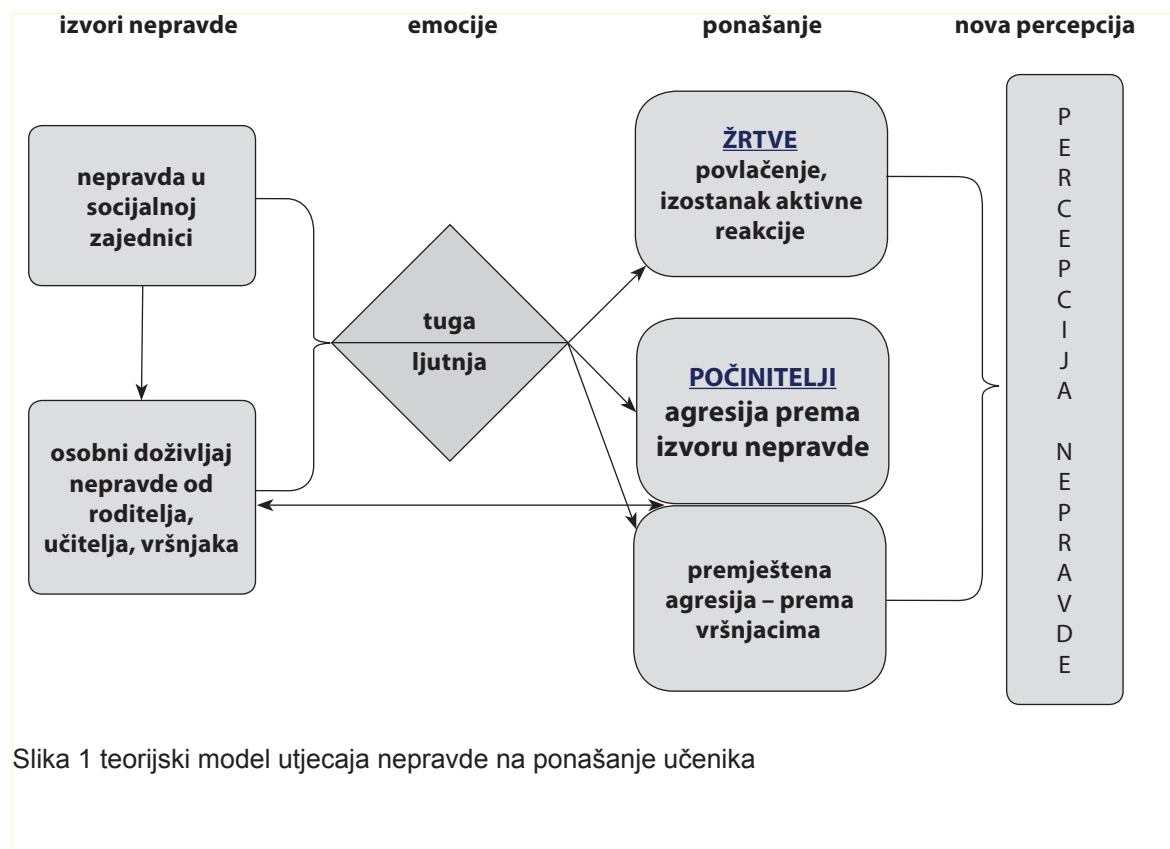
individualnim čimbenicima i dodatnim uvjetima ovisi hoće li agresiju usmjeriti prema sebi ili drugima. Tako Miller (2001) navodi da:

a) dio djece reagira povlačenjem, jer jedni misle da zaslužuju uvrede ili da su one opravdane, drugi se boje suprotstaviti, pa kod njih izostane ljutnja i aktivna reakcija, a prevlada tuga ili mogu agresiju usmjeriti prema sebi. U njihovom slučaju percepcija nepravde potiče osjećaje tuge i povlačenje, a to su ujedno elementi koji ih dovode u poziciju žrtve, zbog čega ponovno potvrđuju percepciju nepravde.

b) drugi na nepravdu reagiraju bijesom, ljutnjom i napadom, odnosno agresiju usmjeravaju prema drugima. Miller (2001) ističe da se uz nepravdu najviše povezuje ljutnja, koja stvara unutarnju spre-

mnost za agresivno ponašanje (Hewstone i Stroebe, 2003) Što se percipira veći stupanj nepravde veća je vjerojatnost osвете prema izvorima nepravde ili dolazi do pomaka agresije. Tako je ljutnja kao posljedica doživljene nepravde, ujedno i “alarmanтни sustav” koji pokreće i pojačava novu percepciju nepravde.

U izloženom teorijskom modelu naglašena je, sukladno Millerovoj teoriji (2001) uzročna veza između percepcije nepravde koja vodi do ljutnje i agresivnog odgovora, a što u konačnici pridonosi pojačanoj percepciji nepravde. Budući je ovo samo teorijski model predlaže se njegova empirijska provjera.

Slika 1 teorijski model utjecaja nepravde na ponašanje učenika

Svoje nasilne i osvetničke postupke učenici često opravdavaju i objašnjavaju reakcijom na nepravdu, odnosno njihovom potrebom vraćanja pravde, poštovanja i samopoštovanja, odnosno oblikom samoobrane i očuvanje slike o sebi pa stoga svoje akcije smatraju moralno opravdanim (Bies i Tripp, 2004; Miller, 2001).

Zaključno je potrebno naglasiti da su ispitivane varijable objasnile razmjerno malu proporciju varijance, u doživljenom i počinjenom izravnom, fizičkom i verbalnom nasilju, a što sugerira da je za objašnjenje problema međuvršnjačkog nasilja potrebno analizirati i druge individualne ali i kontekstualne čimbenike. Čini se da interakcije unutar višestrukog konteksta mogu biti izvori različitih rizika za počinjenje nasilja, ali i viktimizaciju. Rezultati ovog istraživanja sugeriraju da adolescentski problemi proizlaze iz višestrukih utjecaja uključujući, obitelj, vršnjake, školu, ali i društvenu okolinu. Stoga je problemu nasilja među djecom opravdano pristupiti iz perspektive razvojno-ekološke teorije, no separatna analiza pojedinih čimbenika ili određenog konteksta može pridonijeti jasnijem sagledavanju ovog fenomena.

Ograničenja

Iako ovo istraživanje pridonosi proširivanju spoznaja o društvenim čimbenicima koji se povezuju uz počinjenje nasilja i viktimizaciju, a analizirani prediktori mogu pružiti osnovu za izradu preventivnih aktivnosti i intervencija, ono ima svoja ograničenja. Sve skale socijalne nepravde nisu se pokazale dovoljno pouzdanima, kao ni skala fizičkog nasilja, a trebalo je koristiti i druge pokazatelja SES-a što je sigurno moglo utjecati na rezultate. Moguće je da bi pitanja o socijalnoj pravdi bila interesantnija učenicima srednjih škola i studentima, nego učenicima osnovnoškolskog uzrasta koji su više zainteresirani za konkretne i osobne probleme nego za one koji se tiču šireg društvenog interesa.

Zaključak

Rezultati provedenog istraživanja potvrđuju da je izravno, fizičko i verbalno nasilje, nažalost često iskustvo velikog broja učenika, a dobiveni rezultati sukladni su rezultatima drugih studija o prevalenciji fizičkog nasilja u svijetu i Hrvatskoj.

Veća uključenost dječaka u vršnjačko nasilje objašnjava se socijalnim stereotipima o poželjnom ponašanju za muškarce, a u skladu s tim i njihovom težnjom da budu popularni u razredu, ali i pokušajem održavanja socijalnog statusa u nepravednom društvu. Rezultati i ovog istraživanja impliciraju da je adolescentsko razdoblje kritični period za vršnjačko nasilje, a školski neuspjeh važan prediktor kojem u preventivnim programima treba posvetiti i ozbiljnu pozornost. Budući da je viši socioekonomski status utvrđen kao statistički značajan prediktor počinjenja nasilja, sugerira se proširenje temeljne definicije nasilja među vršnjacima kriterijem socijalne moći.

Problem nasilja među vršnjacima može se razumjeti i kao odraz uvjeta u kojima učenici žive, a odrastanje u recesijskom, tranzicijskom razdoblju obilježenom siromaštvom, raslojavanjem i sl. može utjecati na fizičke, socijalne i emocionalne potrebe djece te potaknuti ranjivost i negativne promjene u njihovom ponašanju. A rezultati ovog istraživanja skreću pozornost osobito na percepciju opće nepravde, koja se formira kao rezultat više kontekstualnih utjecaja, izravno iz socijalnog okruženja, ali i neizravno preko obitelji, škole i vršnjaka, a utvrđena je kao jedan od statistički značajnih prediktora počinjenja i viktimizacije izravnih oblika nasilja. No, upozorava se i na vezu između percepcije nepravde koja vodi do ljutnje i agresivnog odgovora (počinitelji) ili tuge i povlačenja (žrtve), a što povratno utječe na osjećaj nepravde.

Vjerujemo da ovo istraživanje pridonosi proširivanju spoznaja o oblicima reakcija na percipiranu nepravdu i rastuću nejednakost te ulogu društvenih čimbenika, koji se neopravdano zanemaruju, u razumijevanju nasilja među vršnjacima. A bez razumijevanja društvenog konteksta teško se može izraditi učinkovita preventivna strategija.

Literatura

- Bies, R. J., Tripp, T. M. (2004), The Study of Revenge in the Workplace: Conceptual, Ideological, and Empirical Issues. In: Fox, S., Spector, P. E. (Eds) *Contraproductive workplace behavior: An integration of both actor and recipient perspectives on causes and consequences*. Washington: APA Press.
- Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012), *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Boyer, B. A., Halbrook, A. E. (2011), Advocating for Children in care in a Climate of Economic Recession: The Relationship between Poverty and Child Maltreatment. *Northwestern Journal of Law and Social Policy*, 6 (2), 300-317.
- Conger, R. D., Conger, K. J., Martin, M. J. (2013). Socioeconomic Status, Family Processes, and Individual Development. *Journal of Marriage and Family*, 72, 3, 685-704.
- Cook, C. R., Williams, K. R. Guerra, N. G., Kim, T. E., Sadek, S. (2010), Predictors of Bullying and Victimization in Childhood and Adolescence: A meta-analytic Investigation. *School Psychology Quarterly*, 25 (2), 65-83
- Craig W., Harel-Fisch, Y. Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B., Molcho, M., Gaspar de Mato, M., Overpeck, M., Pickett, W. (2009), A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International Journal of Public Health*, vol. 54 (suppl 2), 216-24.
- Dahlberg, L.L., Toal, S.B., Swahn, M. H., Behrens, C.B. (2005), *Measuring Violence-Related Attitudes, Behaviors, and Influences Among Youths: A Compendium of Assessment Tools*, (Second Edition).
- Dobrotić, J., Laklija, M. (2012), Obrasci društvenosti i percepcija izvora neformalne socijalne podrške u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 21 (1), 39-58.
- Družić Ljubotina, O. (2007), Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenim ratom u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rad*, 14 (3) 527-551.
- Elgar, F. J., Craig, W., Boyce, W., Morgan, A., Vella-Zarb, R. (2009), Income Inequality and School Bullying: Multilevel Study of Adolescents in 37 Countries. *Journal of Adolescent Health*, 45, 351-359.
- Elgar, F. J., Pickett, K., E., Pickett, W., Craig, W., Molcho, M., Hurrelmann, K., Lenzi, M. (2013), School bullying homicide and income inequality: a cross-national pooled time series analysis. *International Journal of Public Health*, 58, 237-245.
- Glew, G. M., Fan, M. Y., Katon, W., Rivara, F. P., Kernic, M. A. (2005), Bullying, psychosocial adjustment, and academic performance in elementary school. *Archives of pediatrics and adolescent medicine*, 159 (11), 1026-1031.
- Hewstone, M., Stroebe, W. (2003), *Socijalna psihologija: Europske perspektive*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Holt, M. K., Finkelhor, D., Kantor, G., K. (2007), Multiple victimization experiences of urban elementary school student: Associations with psychosocial functioning and academic performance. *Child Abuse and Neglect*, 31, 503-515.
- Ilišin, V., Bouillet, D., Gvozdanović, A., Potočnik, D. (2013), *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Friedrich Ebert Stiftung.
- Klarin, M. (2004), Uloga socijalne podrške i vršnjačkih odnosa u usamljenosti adolescenta i preadolescenta. *Društvena istraživanja*, 13 (6), 1081-1097.
- Konishi, C., Hymel, S., Zumbo, B. D., Li, Z. (2010), Do School Bullying and Student-Teacher Relationships Matter for Academic Achievement? A multilevel Analysis. *Canadian Journal of School Psychology*, 25 (1), 19-35.
- Ljubotina, D. (2004), Mladi i socijalna pravda. *Revija za socijalnu politiku*, 11 (2), 159-175.
- Miller, T. D. (2001), Disrespect and the Experience of Injustice. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 527-553.
- Olweus, D. (1998), *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

- Pregrad, J, Tomić Latinac, M, Mikulić, M, Šeparović, N. (2011), Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima. Zagreb: UNICEF - Hrvatska.
- Puzić, S., Bezinović, P. (2011), Regionalne i rodne razlike u vrijednosnim stavovima srednjoškolača u dvjema hrvatskim županijama: tranzicija, modernizacija, promjene vrijednosti. *Revija za sociologiju*, 41 (2), 213-238.
- Raskauskas J, Stoltz AD. (2007), Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology* 43(3), 564 – 575.
- Shomaker, L. B., Furman, W. (2009), Parent-adolescent relationship qualities, internal working models, and styles as predictors of adolescent observed interactions with friends. *Journal of Social and Personal relationships*, 26 (5), 579-603.
- Šućur, Z. (2006), Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 37 (3-4), 131-147.
- Velki, T., Vrdoljak, G. (2013), Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilnog ponašanja. *Društvena istraživanja*, 22 (1), 101-120.
- Wang J, Iannotti R.J, Nansel T. R. (2009), School bullying among adolescents in the United States: physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45 (4), 368-375.
- Woods, S., Wolke, D. (2004), Direct and relational bullying among primary school children and academic achievement. *Journal of School Psychology*, 42, 135 – 155.

Internetski izvori

- Beran, T. (2012), Bullying: What are the Differences between Boys and Girls?
www.education.com/reference/article/Ref_Bullying_Differences (preuzeto, 5. 11. 2013)
- Swearer Napolitano, S. M. (2011), Risk Factor for and Outcomes of Bullying and Victimization Educational Psychology Papers.
[www.http://digitalcommons.unl.edu/edpsyhpapers/132](http://digitalcommons.unl.edu/edpsyhpapers/132)